

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ДАЦКІВ ВІКТОРІЯ РУСЛАНІВНА

МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Спеціальність: 052 «Політологія»

Освітньо-професійна програма: «Політологія та державне управління»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

ПАХОЛОК ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ,

кандидат політичних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри політології та

публічного управління

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. В. В. Бусленко

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Дацків Вікторія Русланівна. Механізми політичної соціалізації молоді в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр». Спеціальність 052 «Політологія». Освітньо-професійна програма «Політологія та державне управління». Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024. 52 с.

У бакалаврській роботі розкрито окремі аспекти розвитку механізмів політичної соціалізації молоді в Україні як складової політичної участі. З'ясовано тенденції розвитку механізмів політичної соціалізації в Україні в умовах розвитку інформаційних систем та зменшення цифрового розриву, визначено ключові фактори впливу на її трансформацію та специфіку основних форм. Узагальнено досвід практичної реалізації державної молодіжної політики на рівні регіону і територіальних громад.

Об'єкт дослідження – молодь як особлива демографічно-вікова група й учасник суспільно-політичних процесів.

Предмет дослідження – механізми політичної соціалізації молоді в Україні.

Метою бакалаврської роботи є виявлення специфіки політичної соціалізації молоді в Україні та визначення основних механізмів цих процесів.

Досягнення мети передбачає виконання таких дослідницьких завдань: проаналізувати та систематизувати джерела та літературу з проблеми політичної соціалізації молоді у сучасній Україні; з'ясувати сутність різних підходів до поняття політичної соціалізації та тенденції до його інтерпретації; визначити й обґрунтувати основні механізми включення молоді у політичне життя; розкрити сутність і зміст державної молодіжної політики; визначити основні принципи і напрями публічної молодіжної політики на регіональному та локальному рівнях.

Ключові слова: політична соціалізація, форми політичної участі, молодь, громадські об'єднання, система органів влади, демократизація, державна молодіжна політика.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Сутність політичної соціалізації молоді	7
1.2. Стан наукової розробки проблеми дослідження	15
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ	
2.1. Політична освіта як засіб формування політичної свідомості.....	21
2.2. Молодіжні громадські об'єднання у процесах політичної залученості.....	26
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ	
3.1. Розробка та реалізація державної молодіжної політики в Україні.....	32
3.2. Особливості реалізації державної молодіжної політики у Волинській області.....	37
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Політична соціалізація молоді є передумовою передачі та збереження політичного досвіду попередніх поколінь, що, у свою чергу, забезпечує тяглість політичних традицій, цінностей та норм, стабілізує функціонування політичних інститутів та політичної системи загалом, сприяє формуванню учасницької політичної культури.

Перманентність проблеми політичної соціалізації молоді зумовлює до себе постійну увагу з боку дослідників, інститутів громадянського суспільства, органів публічної влади. Потреба у комплексному вивченні стану і перспектив політичної соціалізації молоді в Україні обумовлена, перш за все, її роллю в житті суспільства та ступенем залученості до соціально-політичних перетворень. Перспективи розвитку суспільства часто пов'язуються саме з молоддю, яка бере дедалі більшу участь у політичному житті країни. Молодь є традиційно схильною до активної підтримки курсу на демократизацію та лібералізацію реформ, проявляє ініціативи у сфері громадянського суспільства.

Молодь характеризується властивими лише їй якостями та рисами, котрі є принципово відмінними ніж в інших вікових демографічних груп. Часто саме молоді люди стають ініціаторами соціальних, економічних, екологічних, політичних та духовних перетворень. Представники молодого покоління є найбільш експресивними, романтичними, безкомпромісними та рішучими, а їхня політична соціалізація може характеризуватися високою інтенсивністю.

Утвердження сучасної української державності супроводжувалося економічними реформами, політичною модернізацією, подоланням фрагментарності у політичній культурі. Нові форми масової політичної участі, що почали розвиватися у цей час, виявилися сприятливими для утвердження демократичних переконань серед молодого покоління. Попри активну пропаганду комуністичної ідеології серед молоді, з використанням таких каналів впливу як освіта, культура, література, діяльність політизованих молодіжних організацій, молодь не асоціювала себе з комуністичними принципами. Маніпулювання політичною поведінкою практично звелось

нанівець, зріс фактор усвідомленого політичного вибору. Водночас, посилилася увага до механізмів політичної соціалізації молоді, аби ці процеси не були спонтанними та виключали можливість втручання деструктивно орієнтованих політичних рухів та вороже налаштованих країн. Проблема механізмів політичної соціалізації особливо актуалізується в умовах повномасштабної російської агресії та постійних спроб інформаційно-психологічного впливу, зокрема на молодь.

Об'єктом дослідження є молодь як особлива демографічно-вікова група й учасник суспільно-політичних процесів.

Предметом дослідження є механізми політичної соціалізації молоді в Україні.

Метою дослідження є виявлення специфіки політичної соціалізації молоді в Україні та визначення основних механізмів цих процесів.

Досягнення визначеної мети передбачає вирішення низки **завдань**:

- проаналізувати та систематизувати джерела та літературу з проблеми політичної соціалізації молоді у сучасній Україні;
- з'ясувати сутність різних підходів до поняття політичної соціалізації та тенденції до його інтерпретації;
- визначити й обґрунтувати основні механізми включення молоді у політичне життя;
- розкрити сутність і зміст державної молодіжної політики;
- визначити основні принципи і напрями публічної молодіжної політики на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях.

Методологічною основою дослідження є низка загальнонаукових методів: метод аналізу та порівняльний метод було застосовано для аналізу сутності, тенденцій та агентів політичної соціалізації молоді; метод контент-аналізу використано при систематизації джерел з досліджуваної проблеми; порівняльний метод уможливив визначити особливість впливів на політичну соціалізацію різних інституційних форм; історичний метод дозволив розглянути процеси політичної соціалізації молоді у динаміці.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного аналізу механізмів політичної соціалізації молоді, врахуванні основних факторів впливу на визначені процеси та визначенні їхніх основних інституційних форм.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використати матеріали і висновки бакалаврської роботи при підготовці матеріалів до курсів з політології, політичної соціалізації, політичної свідомості і культури, політичної психології у закладах вищої освіти та у подальшому науковому дослідженні окресленої та суміжних проблем.

Впродовж підготовки бакалаврської роботи окремі її положення було апробовано на практичних заняттях з політологічних дисциплін та під час проходження практики у засобах масової інформації.

Структура роботи зумовлена її метою та завданнями. Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 52 сторінки. Список джерел включає 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1. Сутність політичної соціалізації молоді

У політичному контексті специфіка молоді, як демографічної групи, полягає у тому, що у неї не сформований власний емпіричний досвід політико-соціальної взаємодії, а наявні знання та цінності, в основному, сформовані під зовнішнім інформаційним впливом. Однак, для коректного розуміння специфіки політичної соціалізації молоді варто першочергово звернутися до самого поняття «молодь» у політологічному аспекті.

За політологічним словником, молодь – це «велика соціальна група, що має специфічні соціальні і психологічні риси, наявність яких визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їх соціально-економічне і суспільно-політичне становище, духовний світ перебувають у становленні, формуванні» [41, с. 693]. Тобто, для визначеної демографічної групи характерний перехід від наслідування поведінки інших до самостійного осмислення реальності та спроби проявити своє новаторство. Інноваційність молоді часто може виступати чинником якісного оновлення соціуму, у міру її включення у суспільно-політичне життя [7].

Вікові межі демографічної групи «молодь», у контексті її політичної соціалізації, не мають конкретних вікових меж. Зазвичай дослідники сходяться на думці, що нижньою віковою межею є 16 років, а що ж до верхньої, то вона є більш чутливою до соціально-політичних умов і може варіюватися від 28–30 до 35 років.

Політична соціалізація є складним процесом, що охоплює цілий спектр факторів впливу на людину, як цілеспрямованого, так і стихійного характеру. Істотний вплив можуть мати активність самої людини і її соціальний досвід [11, с. 287]. Однак, на даний час серед дослідників не існує єдиної точки зору щодо визначення терміна «політична соціалізація». До цього часу визначилися основні дослідницькі стратегії і моделі соціалізації, які послужили підґрунтям

для подальшого накопичення матеріалу щодо проблеми політичної соціалізації [31, с. 159].

Становлення сучасних уявлень про процес входження особистості у політику відбувалося під впливом двох напрямків у політичній науці, між якими ще й досі йде боротьба за лідерство. Один із них сформувався як інституціональна модель аналізу політики, основним об'єктом вивчення якої були і залишаються історія політичних відносин, структура політичної системи, її політичних інститутів, держави, партій. Інша сторона розробляла поведінковий підхід, який розглядав процес соціалізації як навчання індивіда, сприймання ним політичних норм, відносин, уявлень, які використовуються даною політичною системою [31, с. 159].

Політична соціалізація є механізмом усвідомлення людиною політичного ладу, свого місця і ролі у суспільстві, прав і обов'язків. Політична соціалізація є способом формування певної політичної позиції особи та включає експресивне: сприйняття політичних явищ і процесів.

Традиційно у політичній соціалізації молоді виділяються дві фази: політична адаптація та інтеріоризація. Перша означає пристосування індивіда до соціально-політичних умов, до ролевих функцій, політичних норм, що складаються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, до соціальних груп-суб'єктів політики, до соціальних інститутів, тобто всього того, що створює політичне середовище життя людини. Друга фаза – інтеріоризація, тобто засвоєння індивідом політичних цінностей і настанов, норм і взірців політичної поведінки, властивої тій чи іншій соціальній спільності.

Більшість українських дослідників схильні вважати, що процес політичної соціалізації індивіда відбувається в умовах змагальності двох тенденцій. Перша тенденція спричиняється зростанням суспільного запиту на розвиток політичної свідомості особи з її активним включенням у політичний процес. Друга тенденція визначається відчуженням в різних формах особи від держави і політичних інститутів загалом, вона проявляється у підвищенні апатії й корисливості, політичної зневіри.

Одна з головних проблем зазначених тенденцій полягає у недостатній поширеності демократичних орієнтирів, які мали б відігравати домінуючу роль у масовій свідомості суспільства. Суспільство саме має визначити цілі політичної соціалізації та цінності, які зможуть бути об'єктом консенсусу різних соціальних груп [37, с. 61].

В залежності від джерела, яке передає політичну інформацію, прийнято виділяти первинні та вторинні фактори політичної соціалізації молоді. Первинні фактори мають суспільно значимі функції і покликані сприяти залученню молодого покоління до політичної сфери (засоби масової інформації). Вторинні – конкретно-орієнтовані і націлені на передання політичної інформації певній соціальній групі чи окремому індивіду. Така функція виконується в основному інститутом сім'ї, навчальними закладами, соціальним оточенням. Від первинних вони відрізняються високою варіативністю, яка зумовлена професіоналізмом «вторинної» обробки і передання інформації.

Ефективність процесу політичного навчання буде залежати від професійних якостей осіб, що визначають стратегію, так і тих, хто її втілюватиме. При цьому мусять враховуватися вікові та індивідуальні особливості об'єкту впливу. Відповідність цих двох складових процесу політичної соціалізації, які корелюються з накопиченим людиною політичним досвідом, а також впливом факторів соціального середовища, будуть виступати визначальними критеріями певного рівня розвитку її політичної самостійності [1, с. 43].

Становлення молоді як суб'єкта політичного процесу починається в сім'ї, далі продовжується в групі однолітків, у політичних, у тому числі неформальних, організаціях. Його знаряддями можна вважати безпосереднє виховання, непрямий приклад, вплив політичної пропаганди, власний політичний досвід. Особлива роль у процесі політичної соціалізації належить сім'ї.

Сім'я є першим соціальним інститутом, який дає молодим людям уявлення багатогранний світ суспільних відносин. У сім'ї, з поміж іншого, особа засвоює політичні цінності властиві для її родини. Як свідчать результати досліджень, сім'я є важливим середовищем отримання політичної інформації молоддю. «Практично усі проблеми суспільства знаходять своє відображення у проблемах мікросоціуму – сім'ї» [8, с. 68].

Через батьків та старших членів сім'ї дитині передаються уже сформовані та утверджені політичні погляди і взірці політичної поведінки. Згідно з концепцією «політичної підтримки», сім'я має велике значення для політичної соціалізації людини. Політичні настанови дорослих є попереднім навчанням дитини. Оскільки сім'я знаходиться не в політичному вакуумі, то її вплив пов'язаний з дією інших інструментів політичної соціалізації [10, с. 152]. Сім'я може здійснювати як цілеспрямований, так і стихійний процес політичної соціалізації. Інститут сім'ї на сьогодні є організацією з нестійкою політичною орієнтацією, а тому її члени не здатні справляти суттєвий вплив на формування політичних уподобань молодшої людини. В умовах ідеологічної невизначеності та нерозвиненості політичних структур суспільства досить важко зорієнтуватися у різноманітті економічних, політичних і соціальних явищ. Водночас, демократичний клімат у багатьох сім'ях позначається на вихованні дітей [31, с. 160].

Із сімейних факторів на політичну соціалізацію дитини найбільш впливають:

- соціально-політична активність батьків;
- оціночні судження батьків;
- наявність традиції обговорювати політичні події у сім'ї;
- узгодженість політичних цінностей членів сім'ї;
- рівень соціально-економічного статусу сім'ї та родини;
- кореляція політичних поглядів між членами сім'ї;
- розвиненість громадянської позиції членів сім'ї [8, с. 69].

Істотний вплив на політичну соціалізацію молоді має спілкування з однолітками. Саме у такій взаємодії утверджуються норми та способи взаємодії, формується молодіжна субкультура [30, с. 17]. По суті цей час є першим періодом, на якому особа зіставляє політичні погляди, засвоєні в сім'ї, з поглядами поза сімейних груп. В групі однолітків виявляються ієрархія влади та норми солідарності, у тому числі за взірцем поведінки, запозиченої з життя дорослих.

Загалом вплив сім'ї і групи однолітків на політичне формування особи відбувається поза сферою діяльності інститутів, створених політичною системою. Проте цей вплив має дуже істотне, а іноді вирішальне значення для всього політичного життя людини.

На сучасному етапі в Україні особливу соціалізуючу роль відіграють освітні структури, які залишаються, мабуть, єдиною активно діючою агентурою соціалізації. Соціалізація здійснюється через шкільні курси історії, політичної географії, суспільствознавства, політології. У середніх спеціальних і вищих навчальних закладах соціалізація продовжується при вивченні суспільних наук. У закладах освіти молодь засвоює суть державних символів, культурної і політичної спадщини, отримує знання про основи державного устрою та політичної системи, політичні права і обов'язки, результатом яких повинна бути політична грамотність, тобто уміння самостійно орієнтуватися у світі політики й успішно діяти в ньому відповідно до своєї індивідуальності, раціонально робити політичний вибір [63, с. 34].

Загальна функція системи освіти держави полягає не лише у засвоєнні наукових знань, але у формуванні у молодого покоління відчуття причетності до соціуму, політичного співтовариства і є одним з агентів державотворчого процесу. У навчальному та виховному процесах задіяні групи засобів, які активно формують національну самосвідомість та історичну пам'ять майбутніх громадян. Це – вивчення історії, культури, засвоєння мови як коріння духовності народу, ознайомлення з національними традиціями, звичаями та обрядами. Основним завданням політичного виховання у державній системі

освіти і має бути навчання демократії як форми організації влади та способу життя і співпраці громадян.

Отже, уже зі школи учням потрібно прищеплювати знання принципів і норм демократії. Учням необхідна постійна об'єктивна інформація про політичну, економічну та культурну ситуацію в державі. Звертаючись до їх свідомості, почуття і волі, необхідно виховувати психологічну і практичну готовність до активної участі у житті демократичного суспільства. Зрештою, рівень освіти завжди залишатиметься потужним чинником у формуванні та зміні електоральних орієнтацій індивіда. На думку багатьох дослідників, системі освіти належить ключова роль у політичній соціалізації. Досвід показує, що знання найбільш розповсюджених політичних термінів часто буває механічним, коли людина має помилкові уявлення про ті чи інші поняття в політиці. І в цьому полягає місія системи освіти, зокрема політологічної [58, с. 14].

Ефективність системи освіти, у контексті політичної соціалізації, значною мірою визначається кадровим потенціалом вчителів і педагогів, який не завжди відповідає політико-ціннісним пріоритетам держави.

Суттєву роль у політичній соціалізації відіграють такі інститути як: держава, громадські організації, політичні партії. Їхній потенціал соціалізації залежить від рівня розмежування функцій політичного і громадянського суспільства. На жаль, ці дві сфери суспільного життя не є достатньою мірою самодостатніми. Традиційно держава домінувала у всіх сферах, що зумовлювало максимальну адаптацію людини до існуючих політичних відносин зводячи нанівець потенціал інноваційності індивіда.

Дослідники відзначають істотну роль у політичній соціалізації молоді політичних партій. Саме партії розробляють та втілюють у життя інноваційні політичні програми, популяризація яких здійснюється за посередництва засобів масової комунікації та соціальних мереж. Водночас відзначається не значна соціалізуюча роль партій в сучасній Україні, оскільки більшість із них проходять фазу становлення і самоствердження, не маючи ще достатнього

досвіду роботи з людьми. Партії більше уваги приділяють обслуговуванню групових інтересів керівництва, ніж серйозній політико-виховній роботі серед мас [31, с. 160]. У пропагандистській роботі політичні партії більшою мірою орієнтуються на людей літнього віку, вбачаючи у них більш надійного виборця за якого варто поборотися. Інструментом роботи партій з молоддю є їхні молодіжні осередки, або припартійні молодіжні громадські організації. Однак, молодіжні структури при політичних партіях є не достатньо дієвими, навіть у випадку створення таких.

Громадські організації сприяють залученню досить широких верств населення в боротьбу за підтримку певних інтересів. Їх основне призначення полягає в розвитку необхідних для людини політичних навичок: взаємодії з владними структурами, роботи з людьми, спілкування з представниками інших організацій. Однак у практичному вимірі вони теж не здатні достатньою мірою впливати на процес політичної соціалізації, оскільки більшість із них не мають відповідного досвіду, або навіть і мотивації. Основними ж проблемами залишаються їхня камерність та не достатні матеріальні спроможності, не належна увага з боку держави.

Дослідники все частіше схиляються до думки про домінуюче значення у формуванні політичної культури засобів масової комунікації. В теперішніх реаліях вони набувають значної символічної влади, оскільки саме вони представляють циркулюючі у суспільстві знання, уявлення, традиції, взірці для наслідування, образи тощо, котрі відображають прерогативи і атрибуцію устрою суспільства, його системи цінностей, культури. Роль цього фактора важко переоцінити, оскільки йдеться про джерела ознайомлення особи з проблемами політичного життя, шляхами їх розв'язання, думками та пропозиціями професійних політиків, політологів та практиків політичного процесу.

Специфікою засобів масової комунікації є й постійна трансформація форм донесення інформації до адресата. В останні десятиліття основний вплив на зміну таких форм здійснює розвиток цифрових технологій, зменшення

цифрового розриву, поширення віртуальних інформаційних платформ, поява нових соціальних мереж. Враховуючи їх неосяжні можливості впливати на великі маси людей, постає проблема соціальної відповідальності інстанцій і спеціалістів, в чийх руках знаходяться такі канали інформації. Оскільки засоби масової комунікації далеко не завжди усвідомлено, але цілком об'єктивно формують у частини населення позицію соціальної байдужості, представляючи людям (особливо молодим, які ще недостатньо орієнтуються у суспільному і політичному просторі) систему ціннісних орієнтацій, де неналежно розглядається такий фактор, як суспільна ціль і суспільний інтерес, де ще не визріли соціальні умови для формування громадської психології та ідеології, орієнтованої на усвідомлення і підтримку соціальних цілей.

Політична соціалізація відбувається і в процесі пошуку себе на ринку праці. В останні десятиліття відзначається істотне збільшення представництва молоді у підприємницькій сфері, серед менеджерів та офісного персоналу. Разом з тим, саме молодь залишається найбільш вразливою частиною серед працюючих [53, с. 79], недостатній досвід трудової діяльності є причиною порушення трудових прав працюючої молоді.

Загалом, варто зауважити на тому, що перетворення індивіда на політично свідомого і громадсько активного суб'єкта суспільного життя є можливим лише в умовах політичної соціалізації, які не лише мотивують його до активності, а й забезпечують відповідним обсягом знань. Такий підхід гарантуватиме здатність індивіда до адекватного сприйняття політичних реалій, сприятиме його соціальному та політичному самовизначенню [37, с. 63].

Результативність політичної соціалізації може вимірюватися готовністю індивіда до участі у політичному житті, тобто певним рівнем соціальної інтегрованості. Така інтегрованість виявляється і на рівні знань, уявлень про основні принципи функціонування політичної системи, і на рівні прихильності до фундаментальних цінностей суспільства, і на рівні політичних навичок. Важелі ж впливу суспільства на політичні якості індивіда здебільшого обмежуються переконаннями та віруваннями самої людини. Звідси, показником

ефективності політичної соціалізації особистості буде вважатися наявність у неї таких складових:

- політична поінформованість – наявність сукупності інформації та знання про світ політики;
- здатність до якісного відбору та аналізу отриманої політичної інформації;
- сформовані стійкі політичні погляди, на основі вільного вибору політичних орієнтирів.

Якісною метою політичної соціалізації можна було б визначити політичну компетентність, яка складається із сукупності знань відносно прав та обов'язків особистості, вміння оперувати якими розкриває перед людиною можливість реалізації своїх потреб і прагнень; політичну активність під якою розуміють безпосередню залученість людини у сферу політичного, яка відображає характер його інституціональної взаємодії з владою, спрямованої на підтримку та закріплення існуючого суспільно-політичного порядку.

Отже, аналіз існуючих теоретичних розробок проблеми політичної соціалізації молоді показує, що висвітлення процесу відтворення молоддю політичного досвіду, політичних норм, вартостей, установок, відносин, а також вивчення тенденцій та пошук шляхів подолання політичного абсентеїзму є одними з пріоритетних напрямів дослідження політичної науки. Відзначено й посилення ролі молоді у розвитку політичних процесів в державі, особливо в умовах загострення політичних криз. Зауважено на зростанні роль інтернет мережі та соціальних інтернетпроектів у процесах набуття знань про політичну сферу.

1.2. Стан наукової розробки проблеми дослідження

Проблему політичної соціалізації молоді у вітчизняній політичній науці почали активно розробляти одночасно із становленням державності, після проголошення незалежності у 1991 році. Власна державність потребувала й нових теоретичних підходів до напрацювання механізмів політичної

соціалізації молоді, оскільки радянські напрацювання виявилися неспроможними вирішити завдання часу, втратили легітимність з боку суспільства та, навіть, могли зашкодити українському державотворенню.

При дослідженні механізмів політичної соціалізації молоді науковці часто вдаються до оновлення розуміння сутності самого поняття «молодь», оскільки його розуміння та крайні вікові параметри можуть змінюватися під впливом гуманітарного прогресу. Однак, найбільший науковий інтерес становить питання дослідження форм участі молоді у суспільних, політичних, громадських, освітніх процесах.

Визначення форм участі молоді у суспільному житті є предметом наукової статті О. Ступак [59] «Молодь як соціально-демографічна група». Виходячи із законодавчих норм України, які визначають вікові межі молоді 14–35 років та ініціатив щодо зниження віку молоді до 29 років, авторка висловлює своє бачення. Зокрема припускає, що надто широкі вікові рамки призводять до розпорошення ресурсних можливостей держави у вирішенні проблем різновікових груп у структурі демографічної групи «молодь». Пониження ж верхньої вікової межі дозволить більш ефективно використовувати ресурси зосереджені на вузькій віковій групі. Потреба надання підтримки молоді обґрунтовується сприянням розвитку впевненості у собі, в іншому ж разі можуть бути запуснені механізми ресоціалізації молоді, формування контркультурних молодіжних груп тощо.

Широко визначені вікові межі зумовлюють специфіку включеності у масові суспільно-політичні рухи. У цьому контексті дослідники виокремлюють специфічні форми участі молоді. Посилаючись на Білу книгу «Новий імпульс для європейської молоді», яка характеризує європейські підходи до молодіжної політики, найпоширенішими формами участі молоді визначено:

- волонтерську роботу;
- неформальну освіту;
- навчання через залучення до навчального процесу однолітків здобувачів знань;

- залученість до роботи молодіжних центрів;
- молодіжні дорадчі органи при суб'єктах ухвалення рішень міжнародного, національного, регіонального та місцевого рівнів;
- розширення діяльності у сферах, де рішення вже традиційно приймаються із залученням молоді;
- консультації;
- інформаційні кампанії;
- персональне членство у політичних організаціях та групах за інтересами;
- участь у виборчих кампаніях [59].

У контексті зазначеного варто відмітити постійно зростаючий рівень суспільно-політичної участі молоді, особливо за посередництва нових інтерактивних форм:

- онлайн обговорення;
- електронні петиції;
- нові соціальні рухи;
- групи підтримки;
- бойкоти товарів і послуг;
- демонстрації;
- збір інформації з відкритих баз даних.

Молодь як суб'єкт державотворення є предметом наукових розробок В. Бебика, зокрема у дослідженні використано окремі положення з наукової статті «Державне життя очима студентів» [2].

Значну увагу дослідників зосереджено на особливостях політичної соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства. У роботі Т. Прохоренко «Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві: особливості та ризики» [54] авторка стверджує, що з розвитком сучасних телекомунікаційних можливостей розширюється середовище соціалізації молоді, натомість, роль та значення традиційних агентів соціалізації знижується. Водночас, авторка зауважує на недоречності розглядати соціалізацію як однозначний процес, оскільки у ній залишається

суперечливість і внутрішня конфліктність, що можуть породжувати істотні безпекові ризики.

Феномен соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства має відображення й у праці М. Грінченко «Феномен соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства» [17]. Крім визначення самого поняття соціалізації, у наукових дослідженнях авторка розглядає соціалізацію як послідовний і тривалий процес утвердження особистості в соціумі, визначає політико-мобілізаційні особливості інформаційного суспільства, виокремлює типові риси сучасної молодіжної субкультури. Як і попередньо згадана дослідниця М. Грінченко значну увагу приділяє визначенню потенційних небезпек у процесі соціалізації, формулює власне визначення поняття «кіберсоціалізація» та обґрунтовує потребу їхнього ґрунтового аналізу.

У роботі Н. Ніколаєнко та Ю. Годован [34] «Інноваційні інститути політичної соціалізації молоді в Україні» увагу зосереджено на стрімкому зростанні ролі мережі Інтернет у процесі політичної соціалізації. Дослідники зауважують, що на сучасному етапі Інтернет став найпоширенішим та найефективнішим інститутом включення молоді у громадські та політичні процеси. Від його появи та поступового вдосконалення істотно зростає й доступність до цього ресурсу. Цифровий розрив має тенденцію до постійного скорочення, а чисельність користувачів, які мають постійний доступ до мережі та є її активними користувачами має тенденцію до зростання. Автори відзначають постійне зростання Інтернету як агента соціалізації. Вже сьогодні глобальна інформаційна мережа стала домінуючим джерелом для пошуку і поширення інформаційних продуктів. Інтернет став головним засобом масової комунікації, який характеризується глобальністю та вже давно випередив інші засоби комунікації у швидкості, оперативності, доступності. Темпи поширення мережі та масовість охоплення аудиторії є безпрецедентними для засобів масової комунікації.

Фактор безпосередньої участі молоді у вирішенні питань суспільного життя, зокрема через інститут студентського самоврядування, є предметом

дослідження Л. Шеїної «Студентське самоврядування як засіб соціалізації молоді» [66]. Дослідниця доходить до висновків про неминучість трансформації системи залучення молодих громадян України та зауважує на потребі віднайдення актуальних механізмів їхньої політичної соціалізації. Серед найбільш дієвих механізмів такої соціалізації могло б бути студентське самоврядування, яке у перспективі могло б охопити усю студіюючу молодь та сприяти якісному представленню її інтересів. У контексті дослідження у студентському самоврядуванні вбачається ефективна форма самостійної громадської участі орієнтованої на задоволення потреб не лише студіюючої молоді, а й усього суспільства.

Роль освітніх закладів у процесі політичної соціалізації висвітлено у статті Н. Величко «Теоретичні аспекти лідерства в навчально-виховному процесі» [9]. У цій роботі акцент робиться на формуванні молодіжного лідерства, яке у перспективі надасть молоді можливості організовувати реалізацію завдань із залученням більш широкого кола однодумців; виконувати роль організаторів у здійсненні суспільно-орієнтованих проєктів; впливати на розставлення кола пріоритетів свого колективу та оточення загалом, спрямовувати зусилля колективу на досягнення визначених цілей; проявляти ініціативу у намірах і їхній реалізації, поділяти відповідальність за роботу колективу. Дослідницею визначено «функції лідера у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу, такі, як: конструктивна, організаційна, координаційна, інтегративна» [9].

Впродовж реалізації дослідження використовувався офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України, сайти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Найбільш цінними даними із зазначених ресурсів є плани офіційних заходів стосовно молодіжної політики, висвітлення механізмів і темпів реалізації державних програм, звітна документація про реалізовані заходи, результати соціологічних досліджень. З поміж іншого було використано матеріали соціологічного дослідження, проведеного у 2021 році, у сфері національно-патріотичного виховання щодо

впровадження єдиних стандартів, зокрема щодо засобів і способів, форм і методів національно-патріотичного виховання, оцінки досягнень відповідних суб'єктів у цій сфері та їх компетентності [23].

Таким чином, у вітчизняній науці існує низка нових досліджень процесу політичної соціалізації молоді, однак, вони не достатньою мірою є узагальненими і часто деактуалізують аналогічні дослідження першого десятиліття сучасної української державності. Такий стан речей зумовлює потребу більш глибокого вивчення, аналізу та узагальнення механізмів політичної соціалізації молоді в умовах ХХІ століття.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

2.1. Політична освіта як засіб формування політичної свідомості

Політична соціалізація, значною мірою, проходить через засвоєння певної сукупності політичних знань. Політичні знання є своєрідним ціннісним орієнтиром особи та її логічною підказкою у соціальній взаємодії, професійній діяльності, відносинах з політичними організаціями, зміні соціальної ролі.

Очевидним є той факт, що трансформація політичної свідомості соціальних прошарків суспільства є детермінантою суспільно-політичних перетворень. Така закономірність не є новою, однак у випадку ініціювання політичних перетворень елітами нею часто нехтують, не забезпечуючи відповідної інформаційної підготовки суспільства. У такому контексті варто зауважити на складових політичної освіти, котрі формують розуміння принципів організації соціальних відносин: система громадянської та політичної освіти, їхнє змістове наповнення [24].

Згідно з концепцією політичної освіти в Україні, створеною Інститутом громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська Академія» «політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв’язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті» [27].

Об’єктом основної уваги політичної освіти, перш за все, є процес формування політичних уявлень громадян, залучення до політичної участі та утвердження демократичних політичних переконань. Практична реалізація такого завдання відбувається через засвоєння відповідних знань щодо прав і обов’язків громадянина, способів і методів їх дотримання та захисту, про

закономірності функціонування суспільних і політичних інститутів, способів впливу на них. Важливим завданням політичної освіти є й формування вмінь аналітично структурувати інформацію у публічному просторі, визначати закономірності зв'язків між окремими фактами, вміння передбачати наслідки.

Дослідниками з'ясовано, що суть громадянської освіти у демократичній державі зводиться до надання особі знань, необхідних для успішної самореалізації у сучасному соціумі. Такі знання мають визначати громадянську компетентність, політичну, правову та економічну обізнаність. Людина у демократичній державі має володіти певним обсягом знань про гуманістичні цінності, які є основою демократичної політичної культури. Характерними рисами такої культури є усвідомлення ролі прав людини, розуміння потреби їхнього дотримання у щоденному житті, знання закономірностей функціонування суспільства, готовність до персональної участі в громадських справах тощо. У структурі політичної освіти демократичного суспільства виокремлюють такі цінності: рівність можливостей, свобода, солідарність, міжкультурний діалог, екологічна свідомість, толерантність тощо.

Політична освіта формує у індивіда компетентності щодо зберігання власної автономії у взаєминах з іншими громадянами та політичними інститутами, ефективно і коректно відстоювати свої інтереси. У психологічній площині політична освіта є своєрідним звільненням особи від власної нерішучості, відчуття своєї соціальної малозначущості та є механізмом усвідомлення власної гідності, суспільної рівності. Успішне засвоєння індивідом комплексу зазначених знань і умінь визначається дослідниками як «набуття громадянськості» [20, с. 42].

Одним із механізмів безпосереднього залучення до суспільно-політичного життя та набуття політичних знань у демократичній державі є участь у самоврядуванні. У зазначеному контексті варто зауважити на обох класичних формах самоврядування: корпоративне і територіальне (місцеве). Елементи корпоративного самоврядування присутні уже на рівні ранньої соціалізації особи, коли діти, часто в ігровій формі, приймають участь у

вирішенні поточних питань своїх невеликих колективів. Продовженням такого досвіду є учнівське самоврядування у школах, студентське самоврядування у закладах вищої освіти, самоврядування в об'єднаннях за інтересами. Долучення до процесу вирішення суспільних справ є одним з найбільш ефективних способів пропагування ідеалів демократії.

Політичну освіту не слід розуміти як освіту молоді, вона є безперервним багаторівневим процесом, який триває упродовж всього життя людини. Говорячи про зміст політичної освіти у різних вікових категоріях варто зауважити, що прийнято розрізняти такі «вікові етапи політичної освіти:

- 1) дошкільне виховання й початкова освіта;
- 2) шкільна освіта;
- 3) вища і професійна освіта;
- 4) освіта дорослих» [25].

На першому етапі розпочинається соціалізація особистості, формуються головні цінності: людська гідність, повага, толерантність, солідарність, готовність комунікувати. Другий етап соціалізації характеризується формуванням системи цінностей та установок поведінки, людина отримує знання і набуває вмінь необхідних для життя в суспільстві. На цьому етапі ключову роль відіграє глибина усвідомлення знань про устрій суспільства, його інститути та ієрархію, про норми і правила, які врегульовують відносини людей між собою та з органами влади. Тут людина усвідомлює свої права, свободи, обов'язки. Третій етап характеризується розширенням і поглибленням знань про права людини, на основі вчень філософії, культурології, юриспруденції, економіки. Четвертий етап політичної освіти характеризується безперервною реадаптацією особи до мінливих обставин суспільного та власного життя.

Мета політичної освіти молоді полягає у формуванні знань про спільні для усього суспільства завдання, про справедливість, порядок, свободу і рівність тощо. Політична освіта виконує функцію «трансляції новим поколінням оптимальних способів суспільної взаємодії, використовуючи

світові здобутки та зберігаючи автентичні традиції української культури [53, с. 128].

Згідно концептуальних основ політична освіта повинна сприяти:

1. поширенню правил про прийнятність розв'язання будь-яких суспільних проблем виключно шляхом консенсусу та пріоритету суспільства;
2. формуванню схильності до співпраці та діалогу як основ політичної культури;
3. утвердженню цінностей відкритого та справедливого суспільства;
4. усвідомленню політичної відповідальності суспільно-політичних діячів [27].

Ключовим завданням політичної освіти є підвищення політичної компетентності молоді, культивування фундаментальних цінностей і принципів демократії, мотивація до участі у вирішенні суспільно-політичних проблем. Успішне досягнення таких завдань зумовлюється такими факторами: охоплення всіх верств населення та всіх поколінь громадян; відповідність цілям демократичного суспільства; спрямованість на підвищення політичної компетентності й відповідальності особи.

Ефективним засобом політичної освіти є дотримання політичних ритуалів: церемонії офіційної передачі влади, передвиборчі дебати, вручення відзнак, паради, мітинги тощо. У такий спосіб молоде покоління відчуватиме патріотизм із одночасним критичним сприйняттям отриманої інформації [53, с. 130].

Реалізація демократичної політичної освіти молоді може бути успішною за умови залучення найбільш компетентної й демократично зорієнтованої частини наукової, педагогічної та управлінської інтелігенції, а також використання як досвіду систем політичної культури, що вже існують в демократично розвинутих країнах, так і специфіки громадсько-політичного буття в Україні. Стосовно досвіду системи політичної соціалізації демократично розвинених країн, то тут доцільно звернути увагу на питання розробки соціально-політичних європейських стандартів освіти, основу яких

становлять спільні цінності: повага до життя та прав інших, відповідальність, солідарність, відкритість щодо інших народів і культур, толерантність, готовність порозумітися, воля до мирного співіснування [37, с. 62].

Практичне втілення стратегії політичної освіти має базуватися на популяризації комплексу бажаних рис політичної культури. У практичному вимірі такий процес включає дві основні складові: раціональна (поширення ідеологічно визначеної інформації) і емоційна (вироблення власної позиції до політичних відносин).

Втілення елементів політичної освіти в Україні має власну специфіку, яка полягає в потребі формування нової системи громадянських цінностей, котрі можуть суттєво відрізнятися від системи цінностей попередніх поколінь. На жаль, мусимо констатувати, що в Україні тривалий час не вистачало суспільного замовлення на якісну політичну освіту молоді. Часто політичну освіту зводили виключно до патріотичного виховання, іноді не розуміючи його широкої суті. Серед викликів політичної освіти є й звільнення від залишків тоталітарної свідомості, зокрема зневіри у власній соціальній значущості, недооцінки власної та чужої гідності, патерналізму, нерішучості, неполіткоректності.

Громадянська освіта повинна орієнтуватися на формування аналітичних узагальнень, пошуку відповідей на актуальні питання, формулювання висновків, адаптацію до суспільних змін, захист своїх інтересів. Серед головних завдань – бачити в державі не джерело благодаті, або ж загрози своєї приватності, а інституцію створену для надання якісних управлінських послуг. Про політичну освіченість не доречно говорити, коли людина не орієнтується в основних поняттях і термінах суспільствознавства, не розуміє їхнього контекстного смислу.

Ознакою розвинутої громадянськості є установка поважного ставлення до суспільних норм і правил. Маркером високої громадянськості є й визнання чинної нормативної бази держави, повноважень органів публічної влади, визнання рішень, прийнятих у відповідності до демократичних процедур. Крім

того, культура громадянськості визначається рівнем участі у громадських справах і процесах.

Проявом засвоєних політичних знань та набутих умінь може бути участь в учнівському та студентському самоврядуванні, яка є важливим елементом апробації теоретичних знань та набуття практичних навиків.

Належно виховати громадянина – означає «підготувати підростаюче покоління до участі у розв'язанні сьогоденних та перспективних завдань держави. Виконати це завдання – означає сформувати у молодій людині комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки [28, с. 38].

Отже, політична освіта є потужним засобом формування політичної свідомості та важливою складовою процесу політичної соціалізації молоді. Ключовою метою політико-освітнього процесу є формування комплексу громадянських рис особистості як головного елементу соціуму. Кінцевим результатом політичної освіти має стати особистість, що характеризуватиметься: розумінням власної сутності, критичністю мислення, нонконформізмом, прагненням до саморозвитку, належною культурою спілкування, стійкістю до маніпулювання, відчуттям внутрішньої свободи, відповідальністю за свої дії.

2.2. Молодіжні громадські об'єднання у процесах політичної залученості

Процес засвоєння молоддю культурних цінностей та норм політичного життя, притаманних конкретному суспільству, приводить до формування у неї якостей і властивостей, що дають змогу адаптуватись до даної політичної системи і виконувати в ній активні політичні ролі та функції.

Перед молоддю, як демографічною групою, завжди постає дилема сприйняття реалій соціуму та вибору власного способу життя, стилю. У політичній сфері це часто проявляється у підтримці нових політичних ідей,

популяризації цінностей. Молодь отримує можливість проявити себе активним суб'єктом політики. До основних агентів політичної соціалізації, крім сім'ї, освіти, церкви включаються молодіжні об'єднання.

Молодіжні громадські об'єднання орієнтовані на здійснення діяльності, спрямованої на забезпечення потреб та захист інтересів соціального, економічного, творчого, духовного характеру громадян віком від 14 до 35 років. Такі організації є майданчиком спілкування та взаємодії зацікавлених осіб. Звичайно ж участь у цих організаціях є добровільною і потребує внутрішньої готовності та мотивації молодих громадян до політичної активності. Тому підвищення соціальної активності молоді потребує значної організаторської роботи, що є досить не простим завданням. Недостатньо розвинутою є й мережа молодіжних організацій.

Науковці засвідчують, що участь у діяльності молодіжних громадських об'єднань слугує переходом молоді від дитинства до повноправного громадянина, де потребується вміння приймати власні рішення не з позицій індивідуальних уподобань, а виходячи з інтересів громадян. Проте слід зазначити, що цей перехід, базуючись на досвіді старших поколінь, все ж таки народжується із нових сучасних мотивів суспільного розвитку, носієм яких завжди є молоде покоління [14, с. 9].

Ще на початку двохтисячних років вітчизняні дослідники відзначали, що «молодіжний рух як форма об'єднаного вияву соціальної активності молодого покоління є найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь з суспільством. В рамках молодіжного руху молода людина не лише проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід, але і самореалізується. Ці рухи є осередком формування локальних молодіжних культур та стилів життя, що пізніше, зазнавши певних модифікацій, поширюють свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства в цілому» [32, с. 470].

Зазвичай молодіжні організації виникають в умовах соціально-політичного піднесення суспільства, а їхні напрями та форми діяльності

відображають соціокультурні, історичні, демографічні, політичні тенденції у державі на її конкретному етапі розвитку.

Молодіжні організації, крім організаційної ролі у налагодженні комунікації з представниками старших поколінь, сприяють налагодженню ефективної комунікації серед своїх однолітків. Така діяльність сприяє формуванню збірного образу молодіжної субкультури, розумінню специфіки інтересів молоді. Крім того, молодіжні об'єднання і громадські ініціативи формують загальне обличчя суспільства та дозволяють спрогнозувати яким воно може стати за кілька років.

Специфіка молодіжного руху в окремій країні головним чином визначається типом політичної системи і рівнем уваги державних структур до потреб молоді. Це визначає й векторність молодіжних ініціатив та ступінь їхнього протестного потенціалу. Необхідно зважати й на те, що молодіжні рухи та організації відіграють роль посередника між органами публічної влади та молоддю як демографічною групою. Водночас, вони є основними інститутами політичної соціалізації підростаючого покоління і користуються значною довірою з боку своїх однолітків.

На сучасному етапі спостерігаються тенденції до здійснення молодіжної політики із залученням молоді, діють державні органи з координації молодіжної політики, величезні зміни відбулися у житті громадських молодіжних організацій. Основи розвитку молодіжного руху полягають у намаганні задовольнити політичні, правозахисні, культурологічні, економічні та інші потреби визначеної демографічної групи. Їх політична функція реалізується через активне включення молоді у політику.

Молодіжні об'єднання перебирають на себе все більше функцій у соціальній сфері, які раніше виконували лише державні інституції [12, с. 107]. Громадські молодіжні об'єднання мають можливість надавати суспільні послуги якісніше, з ефективнішим, ніж державні установи, використанням як матеріальних, так і фінансових ресурсів. Відчутним позитивом є те, що люди,

залучені цими організаціями до суспільної діяльності, відчувають власну причетність до вирішення суспільних справ, можливість самореалізації.

Після розпаду СРСР ніша масових піонерських та комсомольських організацій, які охоплювали близько 70 % молоді, тривалий час не була заповненою, що зумовлювало процеси десоціалізації молоді. Тривалий час влада не могла запропонувати молодіжним об'єднанням ні сучасних пріоритетів, ні розкрити нові можливості для успішного їх розвитку. На початку двохтисячних років в Україні «членами організованого молодіжного руху були 2–3 % молоді. Такий стан справ був характерний для більшості країн, які були республіками СРСР. У той час, наприклад, у Франції 38 % молоді віком від 18 до 29 років були членами громадських організацій» [29, с. 122].

До початку повномасштабної російської агресії «в Україні функціонувало понад 300 молодіжних центрів та просторів. Станом на 04.07.2022 працював 121 молодіжний центр, які переформатували свою роботу та активно надають допомогу цивільному населенню» [60]. Характерною рисою громадських організацій є невелика чисельність членства.

До загальних характеристик сучасного молодіжного руху можна віднести його слабку організаційну спроможність, відсутність реальних програм розвитку, ідейну розмитість. Водночас, вираженою є тенденція до збільшення чисельності молодіжних організацій в Україні.

В основній масі молодь не проявляє активності й у діяльності партій, які ведучи боротьбу за владу, шукають механізми впливу на молодіжні організації та їхні об'єднання з метою контролю їх розвитку у політизованому напрямі. Проблема посилюється і тим, що тісна взаємодія молодіжних організацій України з державними органами влади створює певний бар'єр, який сприяє негативному впливу політичних партій на молодіжний рух загалом. Як результат складних суспільно-політичних процесів багато молодіжних організацій маргіналізовані. Це створює комплекс проблем, що мають дуже серйозні наслідки як для молоді, так і для держави: водночас із зростанням криміналу та занепадом морально-етичних норм у молодіжній сфері

формується протистояння, що призводить до загострення відносин самих молодіжних організацій із державними органами влади та органами місцевого самоврядування.

У низці організацій України відсутнє розуміння того, що рух молодіжний не тому, що участь у ньому бере переважно молодь, а тому, що він має свої специфічні цілі і завдання. Агрегація та досягнення специфічних молодіжних цілей дасть можливість молоді самореалізуватися як особистостям. Тому для успішного розвитку й діяльності молодіжного руху необхідна підтримка якнайширшого загалу. Молодь стає ініціативним суб'єктом лише тоді, коли переконується, що молодіжні громадські організації займаються не ідеологічними змаганнями або майновими суперечками, а конкретною щоденною працею.

Метою взаємодії державних і недержавних інституцій при формуванні громадянського суспільства в Україні є створення умов для об'єднаної співпраці різних молодіжних громадських об'єднань з метою розвитку демократії, підтримки реформаторського курсу та побудови відкритого суспільства. Одним з перших прикладів молодіжної ініціативи в Україні стало створення у 2005 році єдиної молодіжної платформи – Українського молодіжного форуму, організованого для послідовного вирішення нагальних проблем через встановлення конструктивного діалогу між представниками всеукраїнських громадських молодіжних об'єднань [32, с. 469]. Форум сприяв забезпеченню належних умов діяльності спілок, розвитку системи заохочення молодих громадян до участі у діяльності молодіжних організацій.

Складною проблемою для молодіжного руху залишається слабкість його інформаційної бази. Без професійних спеціалізованих видань, редагованих фахівцями, молодіжні організації не в змозі виробити реальні та перспективні орієнтації своєї діяльності, ставити і вирішувати значні соціально-політичні завдання.

Значним резервом поліпшення становища молоді є вдосконалення правових відносин. Ще не вирішена проблема ефективного впливу на державні

структури за допомогою правових інститутів. У зв'язку з цим перед молодіжним рухом постають завдання підвищення правової культури та професійної підготовки активістів молодіжних організацій, обґрунтування та внесення перспективних пропозицій до владних та громадсько-політичних структур.

Отже, виховання молоді як конструктивної сили у процесах державотворення є неможливим без розвитку та поглиблення її суспільно-політичної самодіяльності. Така самодіяльність здатна задовольнити не лише власні потреби й інтереси, а й сприятиме створенню та функціонуванню інститутів громадянського суспільства здатних системно працювати у сфері розробки та реалізації державної політики. Лише ставши повноправним суб'єктом політичного процесу, молодіжний рух може повноцінно реалізувати свої функції, головна з яких політична соціалізація.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

3. 1. Розробка та реалізація державної молодіжної політики в Україні

З перших років незалежності державну молодіжну політику було визначено одним із стратегічних напрямків діяльності держави. Державна молодіжна політика виступає інструментом розвитку та становлення взаємовідносини з молоддю, сприяє її соціалізації.

У даному контексті під молодіжною політикою розуміють політику, яка охоплює усі прояви життя молоді та включає в себе проблеми, пов'язані із процесами соціалізації і активізації молоді. Молодіжна політика охоплює комплекс дій усіх політичних та громадських інститутів. Кожен суб'єкт молодіжної політики здійснює її у свій спосіб та у відповідності із своїми потребами, можливостями, уявленнями [39, с. 30]. Водночас, інколи молодіжну політику розуміють як систему ідей і теорій про місце молоді у суспільних процесах, або ж як практичну діяльність суб'єктів такої політики. Український дослідник М. Головатий схильний трактувати молодіжну політику як суб'єктність держави, державних органів, політичних партій, громадських організацій і об'єднань, профспілок, соціальних інститутів, окремих громадян [36, с. 14].

Прояви молодіжної політики присутні у всіх сферах суспільного життя, її суб'єктами виступають усі інститути суспільства, які певним чином взаємодіють з молоддю, а також сама молодь.

Молодіжна політика охоплює безліч елементів та має складну і розгалужену будову, однією з її основних складових є державна молодіжна політика.

Головна мета державної молодіжної політики полягає у «створенні необхідних соціально-економічних, політико-правових, організаційних умов та

гарантій для соціального становлення, розвитку і вдосконалення як окремої молодої людини, так і всього молодого поколіннями» [15, с. 15].

Закон України «Про основні засади молодіжної політики», прийнятий у 2021 році, визначає молодіжну політику як «напрямок державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю». До прийняття зазначеного закону молодіжна політика не мала профільного закону та врегульовувалася окремими фрагментарними положеннями інших нормативно-правових актів.

Спроби врегулювати сферу молодіжної політики робилися парламентом ще у перші роки незалежності України, коли було прийнято Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [42]. Однак, будучи декларацією, документ носив рекомендаційний характер, що могло призводити до нехтування його положеннями. Процес розробки та прийняття закону тривав майже 30 років, що не могло не позначитись на якості врегулювання молодіжної політики.

Прийнятим законом визначено «мету, завдання, основні засади, напрями та механізми реалізації молодіжної політики в Україні, гарантії участі молоді у її формуванні та реалізації, особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань» [48]. Законодавче визначення основних засад молодіжної політики слугує своєрідним методологічним орієнтиром для нашого дослідження.

До прийняття Закону «Про основні засади молодіжної політики» вже було напрацьовано базові цінності та стратегічні цілі державної молодіжної політики серед яких: пріоритетність інтересів молоді, держави, суспільства з врахуванням можливостей України; створення умов для надання правових та матеріальних гарантій надання послуг з навчання, виховання, фізичного та професійного розвитку; сприяння у безпосередній участі у розробці та реалізації публічної політики.

Основними елементами процесу розробки і реалізації державної молодіжної політики в Україні є видання нормативних документів, проведення парламентських слухань, підготовка доповідних документів щодо становища молоді, діяльність соціальних служб, розробка і реалізація молодіжних програм, бюджетна підтримка молодіжної політики тощо.

Основою для розробки та реалізації державної молодіжної політики в Україні є Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [42] і Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [51]. Декларацією було визначено напрямки державної молодіжної політики серед яких: інтелектуальний, освітній, професійний розвиток; професійна зайнятість, правовий захист; духовний, культурний розвиток; участь в охороні навколишнього природного середовища; формування почуття національної гордості; збереження фізичного і психічного здоров'я. Наступним послідовним кроком у напрацюванні правових основ молодіжної політики стало прийняття 24 січня 1995 р. Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» [47], який визначив засади роботи органів, служб і установ, які працюють з неповнолітніми.

До прийняття Закону «Про основні засади молодіжної політики» у 2021 році чинним був Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [46], прийнятий Верховною Радою України 1 грудня 1998 р. Цим документом було визначено основи створення і діяльності молодіжних організацій.

У 2001 році прийнято Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [50], яким визначено основи діяльності у сфері створення соціальних умов для дітей та молоді.

В Україні також реалізується низка загальнодержавних програм, спрямованих на задоволення соціальних потреб молоді, серед яких варто відзначити державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2021–2025 роки [19]. Метою Програми визначено створення можливостей для

самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя. Зазначена програма не є новим явищем і враховує досвід аналогічної – «Молодь України» на 2016–2020 роки.

Для ефективної реалізації програми та подальшого врахування досвіду її впровадження Міністерством молоді та спорту України розроблено і затверджено Методику оцінки ефективності виконання програми «Молодь України» [43].

За попередні десятиліття в Україні напрацьовано механізми розробки молодіжної політики, серед яких варто виокремити діяльність Комітету Верховної Ради України з питань молоді і спорту; органу виконавчої влади – Міністерства молоді та спорту України; консультативно-дорадчого органу при Президентові України – Ради з молодіжних питань.

Серед основних завдань Ради з молодіжних питань при Президентові України визначено напрямок, що має безпосереднє відношення до політичної соціалізації молоді – «напрацювання та внесення пропозицій щодо удосконалення механізмів залучення молоді до безпосередньої участі у громадському житті, прийняття рішень на усіх етапах формування та реалізації молодіжної політики, вирішення питань місцевого значення, розвитку спроможних інститутів громадянського суспільства, що працюють з молоддю» [49]. Вперше подібний координаційно-дорадчий орган створено у 1995 році.

Досвід Комітету Верховної Ради України з питань молоді теж має тривалу традицію розробки та реалізації молодіжної політики. Його створенню передувала відповідна Постійна комісія Верховної Ради України, яка пізніше отримала статус Комітету. Важливим внеском Комітету у розвиток державної молодіжної політики стали підготовка та проведення парламентських слухань зі злободенних питань життя юнаків та дівчат України. За результатами слухань Верховна Рада України приймала відповідні постанови.

Разом з тим необхідно підкреслити, що формування у складі органів державної влади структур відповідальних за реалізацію молодіжної політики почалося перед проголошенням незалежності України. Першою

республіканською структурою, що відповідає за молодіжну політику був Державний комітет України у справах молоді, фізичної культури і спорту, створений у вересні 1990 р., а у травні 1991 р. утворено Міністерство у справах молоді і спорту.

На регіональному рівні політична соціалізація молоді є предметом діяльності молодіжних рад регіонального рівня, які утворюються як молодіжні консультативно-дорадчі органи при обласних державних адміністраціях та радах [61]. Реалізація ж соціальної роботи більшою мірою організовується центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які провадять свою діяльність включно до рівня територіальних громад [22]. Діяльності таких служб передували центри соціальних служб для молоді, що розпочинали свою роботу у 1992 році.

Успішна реалізація державної молодіжної політики була б неможливою без проведення глибоких наукових досліджень становища молоді, вироблення науково обґрунтованих напрямів реалізації державної молодіжної політики. Впродовж незалежності України провідною організацією у цій сфері є Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка [42] заснований групою українських дослідників у 1991 році, який за час свого існування зазнав кількох реорганізацій: 1991–1997 рр. – Український науково-дослідний інститут проблем молоді, 1998–2001 рр. – Український інститут соціальних досліджень.

Отже, розробка та реалізація молодіжної політики, орієнтованої на включення молоді у суспільно-політичне життя держави розпочалася і з проголошення незалежності України. За даний період було накопичено певний практичний досвід, напрацьовано нормативну основу, створено інституційні структури. Якісна розробка та успішна реалізація державної молодіжної політики потребує належної уваги з боку органів публічної влади та суспільства. Водночас варто зауважити й на окремих недоліках, зокрема низка положень законодавства та рішень у силу певних обставин не виконуються і

лише переносяться з одного документа в інший. Зазвичай такі положення мають абстрактний характер і позбавлені вимірності.

3.2. Особливості реалізації державної молодіжної політики у Волинській області

Успішна реалізація державної молодіжної політики залежить від врахування особливостей і потенційних можливостей кожного регіону. Для максимального наближення молодіжної політики держави безпосередньо до молоді створено систему виконавчих органів влади, що займаються реалізацією державної молодіжної політики на місцях. Слід зазначити, що не лише область, але й кожен район чи територіальна громада має певну специфіку молодіжного середовища, а відтак і молодіжної проблематики. Тому варто досліджувати ці особливості і враховувати їх при плануванні та реалізації молодіжної політики на місцях.

У Волинській області реалізацію державної молодіжної політики покладено на Управління молоді та спорту Департаменту культури, молоді та спорту Волинської обласної державної адміністрації. У структурі управління сформовано профільний відділ молодіжної політики.

Управління у своїй діяльності керується Конституцією та законодавством України, актами Президента, розпорядчими документами Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади вищого рівня, наказами Міністерства молоді та спорту України, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації, наказами директора Департаменту, Положенням про Департамент культури, молоді та спорту Волинської обласної адміністрації, а також рішеннями обласної ради та розпорядженнями голови обласної ради, що стосуються реалізації молодіжної політики.

У сфері молодіжної політики головними завданнями управління є: забезпечення реалізації на території регіону державної молодіжної політики; визначення пріоритетів розвитку молодіжної сфери; реалізація програм та заходів, спрямованих на забезпечення соціального та правового захисту молоді, сприяння соціальному становленню та розвитку молоді; координація роботи

структурних підрозділів районних державних адміністрацій, які здійснюють державну політику у молодіжній сфері; надання організаційно-методичної допомоги суб'єктам реалізації державної політики з питань молоді у структурах муніципальної влади; допомога громадським організаціям молодіжного та дитячого спрямування; сприяння міжнародному співробітництву з питань молоді [52].

Відповідно до завдань управління координує і контролює роботу молодіжних центрів області, визначаючи пріоритети їхньої діяльності; готує пропозиції до проєктів державних і регіональних програм у сфері молодіжної політики; координує заходи, спрямовані на організацію молодіжного дозвілля; сприяє зайнятості молоді; розробляє і реалізовує заходи із пропагування моральних цінностей, підвищення рівня правової культури молоді.

При Волинській обласній державній адміністрації створено Молодіжну раду, яка є консультативно-дорадчим органом. Положенням про Раду передбачено, що до неї можуть входити молоді громадяни від 14 до 35 років, які є: представниками молодіжних консультативно-дорадчих структур при органах місцевого самоврядування, представники молодіжних інститутів громадянського суспільства, представники студентського і учнівського самоврядування та їх обласних об'єднань [46].

Крайнє оновлення Ради відбулося у лютому 2024 року, за його результатами склад ради становить 19 осіб, з яких 15 – представники громадських організацій, одна представниця студентської ради ЛНТУ, три представники молодіжних рад при органах місцевого самоврядування (Молодіжна рада при Рожищенській міській раді, Молодіжна рада при Торчинській селищній раді, Молодіжна рада при Луцькій районній раді) [57].

Попри свій рекомендаційний характер рішення Молодіжної ради є обов'язковими для розгляду Волинською обласною державною адміністрацією.

Станом на 24 квітня 2024 року у Волинській області, крім Молодіжної ради при Волинській ОДА, діяло 11 молодіжних рад при органах місцевого

самоврядування. Така чисельність не є значною, оскільки в області діють 54 територіальні громади, чотири районних ради і відповідних адміністрацій. Молодіжні ради створено при Підгайцівській сільській раді, Торчинській селищній раді, Шацькій селищній раді, Колківській селищній раді, Луцькій міській раді, а також при виконавчих комітетах Володимирської та Нововолинської міських рад, при Ковельському міському голові, при Рожищенській, Литовезькій, Городищенській територіальних громадах [33].

Галузевими підрозділами облдержадміністрації, обласними установами, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями для виконання державних цільових програм реалізуються:

1. Обласна цільова соціальна програма «Молодь Волині» на 2021–2025 роки, що була затверджена Волинською обласною радою у жовтні 2020 року та реалізовується за кошти обласного бюджету. Програмою визначено низку напрямів: а) формування громадянської позиції молоді; б) розвиток компетентностей та підвищення спроможності молоді; в. Здоровий спосіб життя [21]. Виконавцями програми визначено Департамент культури, молоді та спорту облдержадміністрації, управління освіти і науки облдержадміністрації, молодіжні громадські організації, обласна комунальна установа «Волинський обласний молодіжний центр». Очікуваними результатами реалізації програм є: утвердження патріотизму, громадянської свідомості й активної громадянської позиції молоді, сприяння мобільності; набуття молодими людьми знань, навичок та інших компетентностей; популяризація та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я.

2. Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки, що була розроблена Департаментом культури, молоді та спорту облдержадміністрації та затверджена Волинською обласною радою у жовтні 2020 року із змінами, внесеними у листопаді 2023 року. Виконання програми покладено на управління освіти і науки,

управління інформаційної та внутрішньої політики, управління з питань оборонної роботи та взаємодії з правоохоронними органами, Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради, Волинський краєзнавчий музей, громадські організації національно-патріотичного профілю діяльності [35].

Завданнями програми є: формування української громадянської ідентичності, військово-патріотичне виховання, формування науково-методологічних та методичних засад національно-патріотичного виховання, підтримка співпраці органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного виховання.

Важливу роль у реалізації державної молодіжної політики у Волинській області відіграє Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді. Основними напрямками роботи центру є національно-патріотичне виховання, розвиток краєзнавства і туризму, спортивне орієнтування, відпочинок і популяризація здорового способу життя [11]. В області діє мережа із 12-ти філій центру та кількох десятків осередків у загальноосвітніх школах. Крім того, у школах діють музеї, завданням яких теж є формування суспільно-політичних чеснот серед учнів. Крім державних та комунальних музеїв у Волинській області зареєстровано 176 паспортизованих музеїв при закладах освіти Волинської області [36].

Прикладом належної роботи із політичної соціалізації молоді є досвід обласного центру. У структурі виконавчих органів Луцької міської ради діє Департамент молоді та спорту. Метою діяльності департаменту є «сприяння в реалізації державної політики з питань молоді, фізичної культури та спорту в місті Луцьку, створення сприятливих умов для фізичного, інтелектуального та духовного розвитку молоді, створення сприятливих умов для функціонування у м. Луцьку закладів, установ, організацій та підприємств сфери фізичної культури та спорту, а також забезпечення прав мешканців територіальної громади міста у сфері фізичної культури та спорту» [18]. Для безпосередньої роботи з молоддю у департаменті виокремлено відділ молодіжної політики та

утворено комунальний заклад Луцький міський молодіжний центр. Серед пріоритетів їхньої діяльності визначено «розвиток громадянської активності та національно-патріотичне виховання молоді, забезпечення постійної співпраці органів місцевого самоврядування з молодіжними громадськими організаціями, органами учнівського та студентського самоврядування». Постійно оновлюється склад Молодіжної ради при Луцькій міській раді, останнє оновлення відбулося у лютому 2024 року, та модернізується Положення про Молодіжну раду. Засідання Молодіжної ради проводяться щомісячно. Потрапити на засідання може кожен бажаючий, попередньо зареєструвавшись.

Загальною рисою молодіжної політики в області є спрямованість на системну співпрацю органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій щодо формування у громадян високої патріотичної свідомості та включення молоді у суспільно-політичні процеси регіону і держави. Значна увага приділяється популяризації серед молоді історичного минулого України, у тому числі періодів козаччини, січових стрільців, Української повстанської армії, антитерористичної операції на сході України, боротьби в умовах повномасштабної російської агресії.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження процесу політичної соціалізації молоді в Україні дає можливість зробити висновок, що політична соціалізація є складним процесом, який потребує постійної модернізації механізмів розробки та реалізації молодіжної політики.

При аналізі сутності політичної соціалізації молоді з'ясовано зміст поняття «молодь», яке часто застосовується стосовно соціально-демографічної частини соціуму у віковому діапазоні 14–35 років.

Систематизувавши джерела та літературу з проблеми політичної соціалізації молоді у сучасній Україні встановлено, що дослідження процесів політичної соціалізації молоді є одним з пріоритетних напрямів вітчизняної політичної науки. Для об'єктивного розуміння специфіки наукової проблеми варто відзначити цінність соціологічних досліджень молодіжного середовища. Сучасні наукові дослідження процесів політичної соціалізації часто деактуалізують аналогічні роботи перших десятиліть незалежності України. Вивчення та узагальнення механізмів політичної соціалізації молоді в реаліях четвертого десятиліття незалежності актуалізується й політичними викликами часу.

З'ясовано, що в науковій сфері сформувалося декілька підходів до визначення сутності поняття «політична соціалізація». В одних випадках акцент робиться на своєрідності введення людини у соціально-політичне середовище, формування у неї політичних орієнтацій, звичок, традицій та, зрештою, набуття індивідом ключових рис певної політичної свідомості і культури. В інших політична соціалізація – це прийняття та виконання індивідом політичних ролей, вияв політичної активності. Політична соціалізація молоді відбувається під впливом двох основних тенденцій: зростанням суспільної потреби в активному включенні в політичний процес представників молодіжного середовища та політичним відчуженням молоді від

держави та її інститутів, від прийняття політичних рішень. Входження молоді у політичне життя відбувається на двох рівнях: суспільному та індивідуальному. Суспільний рівень політичної соціалізації молоді характеризується швидким засвоєнням основних політичних переконань, політичних цінностей, норм, традицій і мотивів суспільно-політичної діяльності. Для індивідуального рівня характерна ідентифікація молоді з певним соціальним середовищем, сприйняття його символів, формування патріотичних поглядів, домінування емоційних факторів у сприйнятті політичної інформації і навіть відсутність раціонального сприйняття політики.

Визначено основні механізми включення молоді в політичне життя. Джерела політичної соціалізації прийнято розділяти на первинні (засоби масової інформації) і вторинні (сім'я, друзі, ровесники, навчальні заклади). Включення молоді у політичне життя відбувається під впливом таких агентів соціалізації: родина, соціальне оточення, навчальні заклади, політичні партії та громадські організації, засоби масової інформації. Усі суб'єкти даного процесу мають важливе значення, але в різних політичних обставинах можуть відрізнятися ступенем прояву. Серед базових механізмів політичної соціалізації виокремлено політичне виховання, яке є важливим предметом державної молодіжної політики.

Встановлено, що державна молодіжна політика є одним із напрямів внутрішньої політики. Система розробки та реалізації державної молодіжної політики зазнає постійних змін, що зумовлюється тенденціями у політичній системі України впродовж незалежності. З'являються нові структури, що займаються молодіжною проблематикою, удосконалюється нормативно-правова основа роботи з молоддю. Сучасні пріоритети державної молодіжної політики визначено Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2021–2025 роки, на реалізацію якої спрямовуються основні зусилля профільних органів публічної влади. Крім державних молодіжних програм, подібні за суттю документи, приймаються й на регіональному та місцевому рівнях.

Визначено, що реалізація державної молодіжної політики була б неможливою без участі органів місцевого самоврядування регіонального та базового рівнів. Пріоритети регіональних ініціатив молодіжної політики, зазвичай, знаходять відображення у місцевих цільових програмах для молоді. Для розробки та реалізації таких програм органи публічної влади активно залучають представників активного молодіжного середовища. На початок квітня 2024 року у Волинській області було створено дванадцять молодіжних рад при органах місцевого самоврядування, які періодично скликаються для обговорення актуальних для молоді питань, додають свої рекомендації органам влади, є відкритими для долучення соціально активної молоді.

Результатом політичної соціалізації молоді є готовність до участі в політичному житті. Така готовність виявляється у формі знань та уявлень про основні принципи функціонування політичної системи, прихильності до базових суспільних цінностей, готовності брати особисту участь у політичних процесах на місцевому, регіональному, національному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андропова І. Політична соціалізація як засіб формування політичної культури. *Вісник книжкової палати*. 2007. № 1. С. 42–44.
2. Бебик В., Старикова О., Кравченко А. Державне життя очима студентів. *Віче*. 2008. № 4. С. 23–24.
3. Береза В. О. Політична соціалізація особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39958/Bereza_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 17.04.2024).
4. Березовська Л. І. Засоби комунікації у професійній діяльності соціального працівника. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. № 2. С. 6-13.
5. Бородін Є., Острікова А. Сучасні механізми формування молодіжних структур в органах місцевого самоврядування територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 6. С. 5–11. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/919/885> (дата звернення: 17.04.2024).
6. Бучківська Г. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі художньо-трудової діяльності майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2018. № 1. С. 39–46.
7. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки*. 2007. № 36. С. 198–206.
8. Вашутін О. Політична соціалізація молоді в сім'ї і становлення політичної психології індивіда. *Людина і політика*. 2000. № 5. С. 67–71.

9. Величко Н. А. Теоретичні аспекти лідерства в навчально-виховному процесі ЗНЗ. Наукові пошуки: зб. наук. пр. молодих учених / за ред. проф. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Вип. 13. С. 131–135. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Naukovi_poshuki_vip.13.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
10. Виноградова В. Проблеми соціалізації студентської молоді. *Соціальна психологія*. 2007. Спец. вип. С. 150–154.
11. Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді. URL: <https://cnpvtk.volyn.ua/>
12. Вольфовська Т. О. Дослідження психологічних особливостей формування соціальних уявлень молоді щодо продуктивних взаємодій у спільноті. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб наук. праць / за заг. ред. М. М. Слюсаревського*. Київ: Міленіум, 2005. Вип.4. С.283–291.
13. Вольфовська Т. О. Формування соціальних уявлень молоді про взаємодію в спільноті. *Соціальна психологія*. 2007. №2 (22). С. 101–113.
14. Гейда О. В. Політичні партії та громадські організації: проблеми взаємодії. *Наше право*. 2004. №4. С. 8–11.
15. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ: Наукова думка, 1993. 237 с.
16. Гринько Ю. Патріотичне виховання молоді у рамках реалізації державної молодіжної політики в Україні. URL: <http://surl.li/tusxa> (дата звернення: 17.04.2024).
17. Грінченко М. Феномен соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2016. № 1. С. 70–79. URL: <http://psv.udpu.edu.ua/index.php/2307-4906/article/view/195984> (дата звернення: 17.04.2024).
18. Департамент молоді та спорту Луцької міської ради. URL: <https://dsmslutskrada.gov.ua/departament-molodi-ta-sportu-lutskoyi-miskoyi-rady>.

19. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
20. Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: методичний посібник. Київ: Тандем, 2004. 80 с.
21. Завдання і заходи Обласної цільової соціальної програми «Молодь Волині» на 2021–2025 роки. URL: <https://voladm.gov.ua/article/programa-molod-volini/> (дата звернення: 17.04.2024).
22. Загальне положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
23. Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/zvit.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
24. Іванов М. С. Система політичної освіти молоді України: головні напрямки дослідження. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f3f59b6-4d5e-4904-bde0-dbcd594e75ff/content> (дата звернення: 19.04.2024).
25. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 82–88.
26. Каталог паспортизованих музеїв при закладах освіти Волинської області, що перебувають на обліку станом на 01.03.2024 року. URL: <https://cnpvtk.volyn.ua/index.php/napryamki/kraeznavstvo/spisok-muzejiv-zakladiv-osviti/katalog-muzejiv-zakladiv-osviti-volinskoji-oblasti> (дата звернення: 19.04.2024).

27. Концепція політичної освіти в Україні. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=5b88aeec-0bb2-3df3-38ec-c3ba235b64af&groupId=252038 (дата звернення: 19.04.2024).
28. Косарева Н. І. Особливості громадянського виховання студентської молоді. *Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства*: збірник наукових статей за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару (19–21 травня 1998 року). Черкаси, 1998. 112 с.
29. Купрій В. Держава й громадські організації: від політики панування до політики партнерства. *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні*. Київ, 2001. Т. 1. С. 118–125.
30. Лебединська І., Григор'єв В. Політична культура молоді на зламі світоглядної парадигми. *Нова політика*. 1998. № 3. С. 15–28.
31. Васютіна Ю. Г. Соціально-педагогічні особливості соціалізації дітей і молоді в умовах євроінтеграції. URL: <https://salo.li/d1c2b94> (дата звернення: 19.04.2024).
32. Мазур Л. І. Динаміка формування громадянської позиції та ліберальних цінностей української молоді. *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні*. Київ: АйБі, 2003. С. 466–472.
33. Молодіжні ради Волині. URL: <https://voladm.gov.ua/article/molodizhni-radi-volinskoyi-oblasti/> (дата звернення: 19.04.2024).
34. Ніколаєнко Н. О., Годован Ю. В. Інноваційні інститути політичної соціалізації молоді в Україні. URL: <http://surl.li/rvjzv>.
35. Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки. URL: <https://voladm.gov.ua/article/programa-nacionalno-0patriotichnogo-vihovannya/>.
36. Опацький Р. М. Адміністративно-правові засади формування та реалізації ювенальної політики в Україні. URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/39_3/d.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

37. Остапенко М. Політична соціалізація студентської молоді в Україні. *Нова політика*. 1999. № 6. С. 61–63.
38. Пахолок В. М. Декомунізація топонімів у стратегії формування політичних цінностей та зміцненні гуманітарної безпеки України. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 87. С. 233–243.
39. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект). Київ: Український інститут соціальних досліджень; Український центр політичного менеджменту, 2001. 242 с.
40. Політична освіта в Україні: стан і перспективи удосконалення. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Politychna_osvita.pdf (дата звернення: 11.04.2024).
41. Політологічний словник: навч. посібник для студ. ВНЗ / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
42. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15 грудня 1992 року № 2859–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
43. Про затвердження Методики оцінки ефективності виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 14.07.2021 № 2469. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/realizaciya-derzhavnih-program-u-sferi-molodi/derzhavna-cilova-socialna-programa-molod-ukrayini> (дата звернення: 15.04.2024).
44. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

45. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 січня 1998 року № 281–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14> (дата звернення: 19.04.2024).

46. Про молодіжну раду при Волинській обласній державній адміністрації: Положення. URL: [https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F\(2\).pdf](https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F(2).pdf) (дата звернення: 16.04.2024).

47. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

48. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

49. Про Раду з молодіжних питань: Указ Президента України від 17 січня 2022 року № 14/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/142022-41165> (дата звернення: 12.04.2024).

50. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

51. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 року № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (дата звернення: 19.04.2024).

52. Про управління молоді та спорту Департаменту культури, молоді та спорту Волинської обласної державної адміністрації: Положення. URL: [https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/png2pdf%20\(1\)\(1\).pdf](https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/png2pdf%20(1)(1).pdf) (дата звернення: 16.04.2024).

53. Пробийголова Н. Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді. *Політичний менеджмент*. 2008. № 1. С. 128–137.

54. Прохоренко Т. Г. Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві: особливості та ризики. *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Політологія*. 2016. № 2. С. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2016_2_11 (дата звернення: 11.04.2024).
55. Разумова Г. В., Сорсорян Е. З. Головні аспекти реалізації державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. *Економічний простір*. 2018. № 132. С. 83–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2018_132_10 (дата звернення: 10.04.2024).
56. Савкун С. Роль молоді у формуванні громадянського суспільства. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2006. № 1. С. 39–40.
57. Склад молодіжної ради при Волинській обласній державній адміністрації. URL: <https://voladm.gov.ua/article/sklad-molodizhnoyi-radi/> (дата звернення: 12.04.2024).
58. Скнар О. Н., Вознесенская Е. Л. Шляхи формування етносоціальних уявлень студентів. *Психолог*. 2007. № 9 (249). С. 13–15.
59. Ступак О. Ю. Молодь як соціально-демографічна група. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр.* 2021. Т. 1. № 1 (100). С. 257–269. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/484/474 (дата звернення: 19.04.2024).
60. Сфера молодіжної політики. URL: <http://surl.li/ehliy> (дата звернення: 11.04.2024).
61. Типове положення про молодіжну раду регіонального рівня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.04.2024).
62. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. URL: <https://www.uisr.org.ua/about> (дата звернення: 09.04.2024).
63. Хорошенко А. Політична культура в системі освіти молоді. *Шлях освіти*. 2002. № 3. С. 34–35.

64. Чернецький О., Ярош Я. Молодь. Політика. Влада. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. 148 с.

65. Шаров О. О. Особливості громадянського виховання студентської молоді. *Сучасний педагогічний процес: світові тенденції та вітчизняні реалії*. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Дніпро, 9–10 лютого 2024 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 40–43. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/75> (дата звернення: 07.04.2024).

66. Шеїна Л. О. Студентське самоврядування як засіб соціалізації молоді. URL: <http://surl.li/sayzy> (дата звернення 19.04.2024)